

Rapport om Studieorlov sep.-nov. 2022

Af sognepræst Stengård kirke, Karen-Lisbeth Gøricke

I studieorlovsperioden fra d. 1. sep. til d. 30. nov. 2022 har jeg læst Karl Ove Knausgårds romanværk *Min kamp bind 1-6* samt læst om filosof og forfatter Hannah Arendt.

Jeg valgte at fordybe mig i Karl Oves Knausgårds seks binds romanværk, *Min kamp* samt læse om Hannah Arendt for at blive klogere på emnerne synd og nåde, skyld og skam.

Læsningen har været en meget intens oplevelse. Fordybelsen i bøgerne og i emnerne skyld og skam var en privilegeret pause i en travl arbejdsdag.

Min kamp bind 1-6

Knausgård skriver mere end 4000 sider, hvor fortæller han om sin fars druk og sociale deroute, om hans dødsfald, om bedsteforældrenes nazi-sympatier og sin hustrus psykiske sygdom. Han skriver om nedture, om svigt og forelskelser og om kampen for at blive forfatter. Men først og fremmest handler "Min Kamp" om at være menneske, og om at man ikke kan leve livet uden at pådrage sig skyld. Ingen bliver skånet af Knausgård og slet ikke ham selv.

Dødsfald

Min kamp begynder med døden. Knausgårds far dør. Dødsfaldet sætter hele den store fortælling og hans romanværk i gang. Han sætter sig for at skrive om sin far, men han skriver lige så meget om sig selv og om at være menneske. Det klassiske far-søn-forhold i litteraturen (med referencer til Skabelsesberetningen, Abraham og Isak*) bliver et omdrejningspunkt og et hovedtema i romanværket. Knausgård gør oprør med sin far, men indser at han bærer ham med sig igennem sit liv på både godt og ondt.

Faren var streng og uforsonlig og stiller høje krav til sine to sønner. Han er i sognerådet og passer hus og have til perfektion. På overfladen er det en velfungerende norsk kernefamilie, et pænt borgerligt hjem, men så begynder det hele at bryde sammen. Faren begynder at drikke, han bliver skilt, bliver fyret på først det ene, så på det andet gymnasium. Han flytter til sidst hjem til sin gamle mor og drikker sig ihjel. Det er

beskrivelsen af en voldsom nedtur og af de følger det får for de nærmeste. Det er en fortælling om lidelse, smerte og skam.

Efter farens dødsfald skal begravelsen planlægges, og farmor og farfars hjem skal ryddes og tømmes, og Knausgård finder nazi-effekter fra krigens tid og opdager at hans bedsteforældre havde en forbindelse til nazisterne i Norge under anden verdenskrig.

Skam og skyld

Romanværket tager sit udgangspunkt i et dødsfald, men handler om livet, om farens liv, og om forfatterens liv. Knausgård fortæller om livet i en familie med alkoholmisbrug, om kampen for at finde ud af sin identitet som et ungt menneske, om hans forelskelser og om deres egen familie, om kampen med at skrive og være midt imellem arbejde og familieliv, og om kampen for kærligheden mellem dem som ægtepar, og kampen for at holde fast i sig selv. Knausgård har kaldt *Min Kamp* for en selvbiografisk roman, fordi det handler om ham selv og hans liv. Men det er en sammenblanding af virkelighed og fiktion. Genren bliver kaldt autofiktion. Det er en fortælling om hans liv, sådan som han erindrer det.

Romanværket følger Knausgård fra barn til voksen og igennem hele fortællingen bliver følelsen af skam ved med at dukke op. I hans barndom skammer han sig over, at han ikke kan leve op til sin fars forventninger og krav og som voksen skammer han sig blandt andet over hans hustrus Lindas psykiske lidelser. Når hun er i sine maniske perioder, beskriver han hvordan hun spiller et farverigt og sprudlende skuespil overfor læger og sygeplejersker. Han skammer sig også, når han bliver presset, vred og irriteret på sine børn; han vil inderste inde gerne have fred for dem, så han kan gå ind og sætte sig foran computeren og skrive.

Han giver mange eksempler på, hvordan følelsen af skam er et vilkår i vores liv. Det vilkår følger og forfølger os. På samme måde kan vi ikke undgå at såre hinanden og træde ind over hinandens grænser selv hos de mennesker, som vi elsker. Det er et vilkår, som han berører mange gange.

"Jeg er dig"

Knausgård skriver om Jesus og det radikale næstekærlighedsbud: Du skal elske din næste som dig selv. Han beskriver ikke sig selv som religiøs. Han har meldt sig ud af den norske kirke som ung, men han var ikke i tvivl om, at deres far skulle bisættes fra en kirke. Hans børn er også blevet døbt. Knausgård er bibelkyndig og var med i gruppen af forfattere og forskere, der har arbejdet med ny oversættelse af bibelen, GT delen.

I *Min kamp* bind 6 skriver han om holocaust og nazismen, og han tager udgangspunkt i en beskrivelse mennesket Adolf Hitlers liv. Hvem var han? Hvordan prægede hans opvækst ham med en streng og voldelig far, og tiden som soldat under første verdenskrig i skyttegravene? Hvordan blev han en folkefører og organisator af udryddelsen af jøderne? Han vil beskrive mennesket, for han mener, at vi har forsøgt at umenneskeliggøre Hitler og sat han uden for kategori. Men den bevægelse vil Knausgård modvirke og han argumenterer for, at Hitler er i dig og mig. I det at være menneske.

Knausgård siger et sted: "Jeg er dig". Din næste er som dig selv. Det betyder også, vi har alle samme værdi. Hitler er lige så meget værd, som alle de jøder han gassede og slog ihjel. Hitler må ikke dømmes for hvem han var, men for det han gjorde. Han opildnede masserne, og han talte et "vi" frem i folk og skabte en vanvittig samhørighedsfølelse i det tyske folk, der forførte dem til at udføre grusomme handlinger.

Hannah Arendt (1906-1975)

Hanne Arendt voksede op i en jødisk familie i Tyskland. Hun læste i Berlin og modtog bl.a. undervisning hos bl.a. M. Heidegger og K. Jaspers. Hun flygtede senere til Paris og fortsatte sin forskning indenfor politik, filosofi og teologi. I 1941 måtte hun flygte ud af Frankrig til USA, og hun blev amerikansk statsborger i 1951. Hun blev særlig kendt for sin dækning af holocaust forbryderen A. Eichmanns retssag i Jerusalem. Hun skrev efterfølgende artikler til The New Yorker og udgav bogen: *Eichmann i Jerusalem, en rapport om ondskabens banalitet*. Arendt tager udgangspunkt i, at Eichmann ikke begik sin forbrydelser, fordi han var en dæmonisk ondsindet person, men fordi han var et pligtopfyldende menneske, der varetag sine forpligtelser som statsansat. Det kalder hun "ondskabens banalitet" – at en person fralægger sig sit eget moralske ansvar og har et blindt fokus på at opfylde sin arbejdsforpligtelser. Hun mener, at den måde at handle på er knyttet sammen med moderniteten og den anonymisering der foregår af det enkelte menneske, der skal indgå i

det store bureaukratiske samfund. Den enkeltes ansvar og individualitet er tilsidesat, og det påvirker nogle mennesker til blindt at adlyde ordrer og lukke øjnene for at deres handlinger får store konsekvenser for andre medborgere. Arendts tanker blev i øvrigt taget op i forbindelse med håndteringen af COVID-19.

Hendes synspunkter og udgivelse af bogen mødte stor modstand. Dertil kommer hendes beskrivelse af hvordan flere jødiske råd og ledende personer i de jødiske foreninger rundt om i europæiske lande samarbejdede med nazisterne under krigen.

Nazismens "vi" og Knausgårds "jeg"

Hannah Arendt tanker om processen mod Eichmann og hendes fokus på mennesket Adolf Eichmann finder genklang i Knausgårds lange beskrivelse af personen Adolf Hitler og hans forsøg på at redegøre for mennesket kontra handlingerne. Hvad driver et menneske til at begå uhyrligheder og dræbe andre mennesker? Hvad fik et helt folk til at købe ind på Hitlers tanker om "den rene race" og om det tyske folks storhed og overlegenhed? Knausgård henter inspiration hos Arendt i beskrivelserne af hvordan det individuelle "jeg'et" er sat til side i 1930'ernes Tyskland, og mennesker forføres til at se sig selv om en stor helhed, som et stort og kraftfuldt "vi" og ikke et "jeg". Der er en umiddelbar befrielse i det for den enkelte og de allerfleste i alle samfundslag købte ind på den tankegang, at følge en ideologi og en bestemt retning, hvor alt er lagt til rette for mennesket i alle aldre. For velstand fulgte med løfterne. Landet oplevede fremgang. Nazismen skabte overfor det tyske folk et "de" og et "det". Det bliver det jødiske folk. Det jødiske folk, jøderne blev et "de" (de andre, dem udenfor) og det jødiske folk et "det" som skal udrenses fra samfundet. Hitler forførte masserne med sine taler. Knausgård siger: *"Det tredje rige sagde samvittigheden ikke: det er forkert at dræbe, den sagde: Det er forkert ikke at dræbe, som Hannah Arendt så præcist skriver. Det blev gjort muligt gennem en forskydning i sproget, som i sin reneste form viser sig i Min kamp (Hitlers bog), hvor der ikke er noget "du", kun et "vi", som er det der gør det muligt at forvandle "de" til "det". I "du" lå anstændigheden. I "det" lå ondskaben", Min kamp bind 6, s. 915.*

Knausgård har valgt at kalde sit romanværk *Min kamp*. Det er i sig selv provokerende at bruge den titel. I Tyskland kunne oversætterne på forlagene ikke bruge den titel, men kaldte i stedet for hvert bind med sin egen titel. Eksempelvis hedder *Min kamp* bind 1:

Sterben i Tyskland. Knausgård valgte titlen for betegne hans egen kampe i livet, men også for at provokere, så han blev læst som en modpol til Hitlers Mein kamph, hvor "jeg'et" er væk og underlagt nazismens "vi". Hos Knausgårds er "jeg'et" i centrum i gennem de over 4000 sider.

Individet – du betyder noget

Knausgård skriver for at åbne vores øjne for virkeligheden. Han vil ikke skrive fiktion, han vil tage os i hånden og lade os se den for ham rene opfattelse af virkelighed. Han siger, at vi lever i en pseudo verden af billeder, der vil fortæller os om virkeligheden. Men det er ikke virkeligheden. Vi fyldes med billeder af verden, der stiller sig mellem os og verden. Derfor bliver livet lettere og mindre forpligtende. Mindre forpligtende for den enkelte og jf. Arendt mere banal. Det er problematikken i *Min kamp*. Længslen efter virkelighed i en verden af fiktion og billeder.

I en ekstrem forvrængning af vores billede af verden omkring os, har vi set personer som Knausgård nævner, A. B. Breivik, der i juli 2011 dræbte 77 mennesker. Breivik fortalte, at han handlede som var han en del af et computerspil og hørte musikken til Ringenes Herre, mens han plaffede løs omkring sig. I sommer udspillede sig også en rædselsfuld hændelse i shopping centeret Fields på Amager, hvor en ung mand skød omkring sig og dræbte flere mennesker. Manden fortalte, at han dræbte mennesker omkring sig, som om de var fiktive personer i et computerspil.

Åbenhed har en pris

Når vi læser *Min kamp*, så åbner Knausgård virkeligheden for os og nedbryder de fiktive billeder af andre mennesker og af verden.

Men var *hans* kamp og *hans* mange udførlige tanker og beskrivelser interessante og for mig som præst? Jeg læste første bind, da det udkom og blev noget træt af hans selv-kredsen og lange beskrivelser af små oplevelser og små ting etc. Han bruger mange sider til at beskrive en enkelt oplevelse, for eksempel fortæller han om en aften, hvor han og en ven skal forsøge at gemme en pose med flasker i en grøftekant, da de skal i byen og fejre nytår. Min første indtryk var, at han som forfatter var for selvsmagende, ja, for "indkroget i sig selv" i en Kierkegaard'sk betydning.

Men jeg tog fejl. Mit første indtryk af ham blev gjort til skamme, og jeg blev fascineret af den generøse adgang, som jeg fik til hans liv og tanker. Til hans virkelig, hvor trivielt og kedeligt den end tog sig ud, for der er jo sådan vores hverdag også er. Det er ikke, som vi ser på de sociale platforme, hvor livet tager sig så spændende og levende ud.

Knausgårds helt igennem u-filtrerede beskrivelser af hans opvækst, hans far, hans ungdom i Bergen og Nordnorge og hans liv som bosat i Malmø gift med Linda Brostrøm Knausgård og far til tre børn (senere fire børn) åbner en dør ind til hans liv – på vidt gab. Han giver beskrivelse af hans nærmeste og giver os uhindret adgang til ikke bare sig selv, men også til sin familie, sine børns forældre, venner og bekendte. Han gør sig mange overvejelser om det, for han ved, at han blottilægger og åbner sig selv, men også andre og de har ikke selv valgt det. De er ikke blevet spurgt. Dog får dem, som er nævnt i bøgerne lov til at læse manus igennem før udgivelserne.

Min kamp affødte voldsom kritik i Norge netop pga. de personlige beskrivelser af familien og dermed også af de skamfulde hemmeligheder. Dele af familien førte retssag mod både forfatter og forlag. Kan han tillade sig at give beskrivelser af, hvordan det er at være pårørende til et menneske, der har et alkoholmisbrug eller som har en psykisk lidelse? Eller er det ikke netop prisen for at fortælle åbent og ærligt om den virkelighed, der var og er hans? Knausgård var en af de allerførste, der kastede sig ind i autofiktion genren, og han blev en foregangsmand, senere kom mange andre forfattere i Europa.

Et kristent-luthersk menneskesyn?

Karl Ove Knausgårds romanværk *Min Kamp* er præget af at være kristen-luthersk menneskesyn. Han er præget af, at skam og skyld følger ham gennem livet. Skammen forfølger ham og martrer ham til tider, og han har som barn fået dybe ar på sjælen. *Min kamp* vidner, om at vi er alle syndere. Ingen går skyldfrit gennem livet. Vi fejler, og vi sårer hinanden – selv de mennesker, vi holder allermest af. Det hører med til at leve livet, at vi risikerer at træde ind over andres grænser. Når det sker for os, så kommer følelsen af skam. Men skammen er også en del af at leve sammen med andre, og det må vi forsone os med. Det hører til et grundvilkår for os. Skam og skyld er grundtemaer i *Min kamp*, men han beskriver også samtidigt et liv, hvor han oplever øjeblikke af stor lykke. Fx *Min kamp bd. 2*, er der en smuk passage, hvor han ser på børnene på bilens bagsæde føler, at lykken

eksploderer i ham. Det varer to eller tre sekunder, for så minder han sig selv om at tiden går så hurtigt.

Min kamp er mere end beskrivelser af skam, skyld og lidelse i livet. De små ting, de flygtige glimt af lykke er nådefuldt og godt i vores liv. Hele romanværket slutter lyst, næsten som en opstandelse. Knausgård skriver, at nu vil han afslutte sit arbejde med 6. bind og med det vil han ikke skrive mere. Nu er alt sagt, og han vil vende blikket mod sin hustru og børnene og retter sin opmærksomhed mod den stilfærdige, hverdagsagtige glæde over livets nådegaver: Kærligheden til hans hustru kone og børn.

Min studieorlov har været en god studietid, hvor jeg har fået tid og mulighed for at fordybe mig i teologiske relevante emner. Jeg skal i marts måned 2023 holde et foredrag i kirken om Knausgårds *Min kamp*.

Hvis lektor i Århus, David Bugge har ret, så er det omtrent pligtlæsning for teologer at læse Knausgårds bøger. Det er nu gjort.

Litteratur:

Knausgård, Karl Ove, 2009-2011: *Min kamp*, bind 1-6

Knausgård i syv sind, 2016 Eksistensen, af David Bugge,, Ole Morsing, , Søren R. Fauth & red.

Knausgård, Karl Ove, 2013, *Sjælens Amerika*

Hannah Arendt, Anne Marie Pahuus 2011, Forlaget Anis

Åndens liv, Hannah Arendt, 1978, dansk udgave 2019

Podcastserie amr. om Hannahs Arendt

Hannah Arendt, spillefilm/dokumentar i Cinemateket, Gothersgade, Margarethe von Trotta, Tyskland, 2012

Foredrag, som jeg deltog i under orloven:

"Om Knausgårds *Min kamp*", v. lektor David Bugge, Hillerød, okt. 2022

"Knausgårds *Min kamp*", v. præst Dorthe Tofte-Hansen, Helsingør, nov. 2022

Den sorte Diamant, talk, Karl Ove Knausgård, Kbh. den 1. nov..